
regénymodell – valóságmodell

Varga Zoltán Életveszély-e kapcsán

VARGA ISTVÁN

BEVEZETŐ

Varga Zoltán művei sajátos helyet foglalnak el a mai vajdasági magyar irodalomban. A kritika már korai munkáiban rámutatott mondanivalójának időszerűségére és kifejezési módjának eredetiségére. Varga Zoltán termékeny alkotó: erről tanúskodik számos hosszabb-rövidebb írása a lapokban és irodalmi folyóiratainkban. Az idők folyamán írásművészete sok változáson esett át, de kezdeti írói tulajdonságainak javát megtartotta. Fejlődésének legújabb fontos állomása az *Életveszély* c. regénye. Munkám célja, hogy alapos szövegelemzés segítségével kimutassam e regény központi motívumát, valamint azon túl rámutassak a valóság művészi ábrázolásának egyes problémáira Varga Zoltán e regényében. Vizsgálódásom harmadik tárgya egy rövid és csak a lényeget kiemelő összehasonlítás Franz Kafkával, mivel véleményem szerint e két alkotó összehasonlítása nemcsak ahhoz segít hozzá, hogy jobban megértsük Varga Zoltán e regényét, hanem ugyanakkor jó példának is szolgálhat arra, hogy a mai összehasonlító irodalomtudomány módszerei lehetővé teszik két, időben és térben egymástól távol eső író közötti párhuzam megvonását is.

A KÖZ- ÉS MAGÁNÉRDEK ÖSSZEÜTKÖZÉSE

Varga Zoltán legújabb regényének a központi motívuma kétségtelenül a köz- és magánérdek összeütközése. Erre a tengelyre nehezedik a regény súlya, ezen a tengelyen forognak a regény sebes sodrású eseményei, e tengely mozgásából pattannak ki azok a szikrák, amelyek a mai olvasót megragadják és gondolkodásra bírják. Olyan téma ez, amely minden szociális-társadalmi rendszerben jelentkezik, így társadalmunkban is. Varga Zoltán külön érdeme, hogy merészen nyúlt ehhez a prob-

lémakomplexumhoz, hogy sokirányúan megvilágítani próbálta. Ezért regénye rólunk és hozzánk szól.

A köz- és magánérdek összeütközésének motivumát legcélszerűbb a regényből kielemezni, mivel ily módon, elsősorban az írott szövegre támaszkodva, lehet a legtárgyilagosabban kihámozni a lényegét. Egyébként is esetünkben a szigorú szövegelemzés igen fontos része a vizsgálódásnak. Meghatározott okokból, amelyekre a későbbiekben térek ki, a szövegtől való túlságos elrugaskodás veszélyeket rejteget magában: a félreértés és félremagyarázás, valamint az általánosítás veszélyét. Következtetéseket és azokon túl megállapításokat csak az írott szöveg alapján vonhatunk le, illetve tehetünk Varga Zoltán írásműveinek tanulmányozásakor.

Ez a regény eklatánsan epikus mű. A főhős érzésein és gondolatain keresztül egy világot ismerünk meg. Polgár György, a főhős, neve szimbolikus: a szerző azt akarja kifejezni vele, hogy hőse korunk társadalmának képviselője, mögötte állunk végeredményben mindannyian. Ez a szimbólum azonban bizonyos fokig értékét és jelentését veszíti a regény folyamán, mivel, megismerve a hős életkörülményeit, gondolatait, legbensőbb érzéseit, megállapíthatjuk, hogy egy meghatározott társadalmi réteg képviselője, nem pedig általában a „ma” emberének regénybeli megtestesítője. Hogy Varga főhőse személyében a mai embert „általában” akarta ábrázolni, azt igazolja a továbbiakban tárgyalásra kerülő „ítélkezés” is. „Általában” ember Polgár György azért, mert egy meghatározott társadalmi réteg tipikus életét éli, amely más társadalmi rétegek számára sok szempontból a lehető legjobbnak vélt, és mint olyan szinte életcélul szolgál. Felesége végzetes közúti baleset áldozata: ez az indíték, amely a főhöst különös útra meneszti, amely folyamán tisztázni kell magában viszonyulását az emberekhez, a társadalomhoz. Kizökken megszokott hétköznapi életéből, és ebben a zavaros és kibillent egyensúlyi állapotban kísérli meg a leereszkedést a föld alá, hogy a Legfelsőbb Hivatal segítségével feleségét visszanyerje.

Az út a Legfelsőbb Hivatalhoz hosszan tartó és válogató jellegű. A testben és lélekben gyengék elmaradnak, a próbát kiállók tovább jutnak, hogy aztán még nehezebb próbákat álljanak ki. A főhős az utazás folyamán különféle élményekben részesül, amelyek közül a találkozás Máté doktorral minden kétséget kizáróan a legintenzívebb. Ekkor ismeri meg az olvasó közelebről Polgár Györgyöt, fedezi fel viszonyát a társadalomhoz. Máté doktor a közérdekért önzetlenül küzdő filozófus jelképe. A fáradságos utat a Legfelsőbb Hivatalhoz csak a közösség érdekében vállalta, nézeteit közlő könyveit egy súlyos ládában cipeli magával. Később e láda a főhős életének egyik fontos komponense lesz: a közérdek szimbóluma.

Munkám céljai közé nem tartozik Máté doktor alakjának és gondolatainak elemzése, mivel a főhős szemszögéből nézve ő megmarad a közérdek harcosának. Csak mellékesen szeretném megjegyezni, hogy a filozófus megjelenése, egyes gondolatföredékei, illetve önéletrajza, nagyon emlékeztet Lukács Györgyre, bár más nézetek és jellemvonások hozzáadásával a szerző végeredményben mégiscsak egy képzelt figurát szerepeltet. A főhős és Máté doktor beszélgetéseinek témája szinte minden alkalommal az emberiség sorsa, illetve jövője. Polgár nem nagy meggyőződéssel vesz részt ezekben a beszélgetésekben, egy-egy pillanatban unalmasnak

is találja őket. A filozófus „megszállottságát” valósággal „betegségnek” véli, úgyhogy az első pillanatban azt hiszi, Máté doktor e „betegségtől” szeretne megszabadulni a Legfelsőbb Hivatal segítségével. Úgy véli, ilyen „világmegváltó” gondolatai mindenkinek vannak élete egy-egy szakaszában, de nem biztos benne, vajon magáról is elmondhatja-e, hogy valaha álmodozott volna ilyesmiről. Igyekszik megnyugtanni lelkiismeretét, hogy „alapjában véve meggyőződésed volt, hogy nem tekintesz közömbösen a világ dolgaira”, de ugyanakkor nem egészen érti, hogyan izgathatja magát valaki emiatt. Egy beszélgetés folyamán Polgár György arról medítál, hogyan igyekeznek egyesek magánérdeküket a közérdeknek álcázni, de a filozófus rejtegetései inkább az általánosítás medrébe sodorják a beszélgetést. Máté doktor meggyőző és nyilatkozást sugalmazó logikus érvelése a főhősben feléleszti az emberiség problémái iránti érdeklődést, amelynek jelentkezését maga is csodálkozással állapítja meg. Ahogy az idő múlik, úgy tornyosulnak az akadályok a főhős és Máté doktor elé. Polgár György érzi, hogy el fog érkezni az a pillanat, amikor társa nem bírja majd ezeket az akadályokat leküzdeni, de ő tovább fog menni, mivel úgy véli, az ő ügye fontosabb. Erre az önzésre („nem törődhet sz másokkal”) rámutat maga Máté doktor is, bár természetesenek tartja. A főhöst ismét bosszantják Máté doktor világmegváltó gondolatai, de úgy gondolja, a filozófus segítése próbatétel annak érdekében, hogy visszanyerje feleségét. Közös viszontagságaik folyamán ellentétes nézeteik nyílt vagy burkolt összecsapására még többször sor kerül, mindkettő meg van győződve, hogy ügye a fontosabb. A vitában felhevült filozófus kijelenti, hogy „az emberiséget is életveszély fenyegeti. Éspe dig azért, mert a maga személyes érdekei úgy kívánják, hogy a saját ügyét lássa fontosabbnak”, egyszerűen véleménye szerint az emberi önzés sodorja az emberiséget életveszélybe. Utolsó vitájuk lezárásaképpen a főhős vállalja a filozófus ügyének rendezését, amennyiben Máté doktor útközben meghalna. „Minden tőlem telhetőt megteszek”, tehát itt is részben a magánérdek megvédése bírta rá a feladat vállalására. A fentiekből kiviláglik a főhős viszonya az emberiséget érintő problémák iránt. A tárgyilagos szövegelemzés alapján megállapíthatjuk, hogy Polgár Györgyöt nem érdeklik korunk világméretű problémái, saját érdekeit fontosabbnak tartja, azok megvalósításához görcsösen ragaszkodik.

A regény derekán közzünet van, amelynek szerkezeti feladata talán az lenne, hogy a fenti bevezető után úgy a főhöst, mint az olvasót felkészítse a legnehezebb próbára: a legbensőbb gondolatok és érzések kitárulkozására. E közzünetre jellemző az a dilemma, amely a főhős tudatában bontakozik ki és amely a maga módján újabb nehézségek elé állítja. Polgár gyengének érzi magát ahhoz a feladathoz, amellyel az elhunyt filozófus megbízta, úgy véli, képességeit felülmúlja az erő, amely a feladat megoldásához szükséges, bár a vita folyamán, amelyet egy szerencsétlen anyával folytat, ki szintén a Legfelsőbb Hivatalba igyekszik, szinte Máté doktorként küzd az emberi önzés ellen. Vitázik, de ugyanakkor, amikor rágondol arra, hogy ő maga mit is szeret az életben, rájön, hogy a filozófusnak igaza volt vele szemben. A megérkezés után egy pillanatra bizakodás fogja el Polgár Györgyöt: úgy érzi, a láda ügyében is sikerrel fog járni, de saját ügye mégiscsak fontosabb. E kétségek romboló hatását fokozza a közlemény, amely szerint az általános ügyek osztálya a Legfelsőbb Hivatalban nem dolgozik egyelőre, aminek

a főhős örül, mivel ez talán könnyít helyzetén. Rémülten veszi tudomásul, hogy a láda, azaz az emberiség ügye miatt esetleg nem bír szabadulni, bár véleménye szerint a láda nem az ő ügye, csak szívességből vállalta el. Ez az átmeneti rész egyszersmind fényt derít néhány újabb tényre. A főhős kétségek között hanykolódik: magánérdekét tartja még mindig fontosabbnak, de ugyanakkor az emberiség ügye sem közömbös teljesen számára. Minden alkalommal, amikor a két érdek egymással szemben áll lelkében, bizonytalanság és nyugtalanság fogja el. Vannak azonban pillanatai, amikor úgy érzi, hogy a két érdek közös, azaz megoldásuk egy sínpáron mozog, illetve a köz- és a magánérdek fedi egymást, olyankor megnyugszik és sikeresnek látja küldetésének végét. Ilyen kizökkentett lelkiállapotban kerül sor két kihallgatásra, amikor is kiderül a főhős viszonya a társadalomhoz.

Szinte minden szempontból tudatos szerkesztésre utal a regény további alakulása. A fenti introdukció és intermezzo után összeütközésekben gazdag allegro következik, amelyet egy döbbenetes erejű presto folytat. A főhős a Legfelsőbb Hivatalba jut, alkalom mutatkozik számára, hogy célját elérje. A várakozás közben bűnügyi regényeket olvas Máté doktor jegyzetei helyett; a többi kérelmező előtt egyébként is hallgat a ládáról, mivel fél, hogy kinevetik. A főhős három kihallgatáson vesz részt: az elsőnek témája személyes, a másodiké felesége és kapcsolatuk, a harmadik kihallgatás pedig ellenőrző jellegű. Az első két alkalommal a feltett kérdésekre úgy válaszol, ahogyan akar, de az ellenőrzéskor az egyik vallató egyénnek delejes nézése hatására valójában azt mondja, amit gondol és érez, azaz az ellenőrző kihallgatás alkalmával derül ki a tárgyilagos igazság, amit maga a főhős is beismer magában. Polgár György méltónak érzi magát arra, hogy kívánságát a Legfelsőbb Hivatal teljesítse, tisztának érzi lelkiismeretét, becsületesnek tartja magát. Ellenőrzéskor kiderül, hogy ittás állapotban gázolás részvevője volt, felesége a vállalathoz, ahol dolgozik, kivételezés útján kerül ellenszolgáltatásként a főhős igazgatóját támogatja adott körülmények között, bár nem tartja értékes embernek. Az első kihallgatás alkalmával életcélja hasznos tagja lenni a társadalomnak (de szeretne jól is élni mint magánember, tehát a köz- és a magánérdek szerencsés összekapcsolása lebeg előtte mint ideál), de ellenőrzéskor kiderül, hogy igazi életcélja csupán személygépkocsi vásárlása és birtoklása. Ugyanakkor beismeri, hogy hivatása a pénzkeresés. Az első vallatás alkalmával úgy nyilatkozik, hogy rendkívül érdeklik az emberiség problémái, a munkanélküliség aggasztja, de elismeri: felesége csak azért dolgozik, hogy többet kereszenek. Kettőjük házasságáról kiderül, hogy felszínes volt, de ezt igyekszik leplezni, bár nem említhet semmilyen különleges kapcsot, ami feleségéhez fűzné, mivel rádöbben, hogy ilyen kapocs nincs is. A vallató delejes nézésének hatása alatt Polgár György kitérül, szinte megtagadja előbbi nyilatkozatait, és felfedi saját hétköznapi énjét: az érvényesülés és a személyi boldogulás, saját kicsinyes igényeinek kielégítése azok a mozgatóerők, amelyek a középosztályból származó főhőst irányítják a társadalmi és magánéletben. Önmagára nézve lesújtó nyilatkozatát visszavonná, mivel úgy érzi, valósággal hipnotizálták, a filozófus ladját meg akarja semmisíteni, de fél a következményektől, még a bectelen beavatkozást is megkísérli elkeseredésében, de hasztalan. Az olvasó a regény e részében megismerheti Polgár Györgyöt teljes mivolt-

tában, kimutatkoznak erényei és hibái. Ezek után az ítélet milyensége nem lehet kétséges sem a főhős, sem az olvasó előtt.

És valóban: Polgár György kérését a Legfelsőbb Hivatal elvetette! Az ítélet átvétele képezi a regény magvát. Ekkor ütköznek össze a legnagyobb erővel az indulatok, érzelmek és gondolatok, e rész művészi sűrített kádenciája a regénynek, amely teljes egészében megismerteti az olvasóval Polgár György jellemét és világnézetét, azon túl az író véleményét, de ugyanakkor a becsületes olvasó lelkében is megindít egy tisztulási folyamatot. Az ítéletátvételnél a főhős kijelenti, hogy másnak érzi magát, mint amilyennek vizsgálata tükrében mutatkozott, véleménye szerint ő olyan ember, mint a többi, de a Legfelsőbb Hivatal képviselői szerint ez nem mentő körülmény. A heves szóváltás folyamán Polgár György kifejti véleményét, hogy az ítélet azért igazságtalan, mert hiányzik belőle az irgalom és hogy azért legyenek hozzá irgalommal, mert róla van szó. Bár az ítélet számára lesújtó, mégis furcsa diadalérzete támad, és kijelenti, hogy azért ilyen, mert ember, de a Legfelsőbb Hivatal általános osztályának épp az ilyen emberek okozzák a legtöbb gondot, szögezik le a Legfelsőbb Hivatal vele vitázó képviselői. A szerző azonban irgalmas főhősével szemben, kimenti őt az alvilágból, sőt még feleségét is megmenti. A ládát az emberiség gondjaival ott hagyja, a fontos, hogy felesége életben marad, talán valaki más hal meg helyette, de ez számára nem lényeges. E váratlan fordulat után a főhős felébred szállodai szobájában, bebizonyosodik arról, hogy különös utazása csak egy nyomasztó álom volt. Alig várja a találkozást feleségével, reméli, hogy életben marad, mivel vele akarja tovább élni eddigi életét. Ugyanúgy, mint eddig.

A mű befejező részében az olvasó megismerheti a szerző véleményét is saját hősről. Ellentétben a Legfelsőbb Hivatal „tendenciózusan tárgyilagos” ítéletével, ő „megbocsát” hősének, feleségét megmenti. Talán úgy véli, Polgár György hibái általánosak és mélyen emberiek, soha nem fognak eltűnni. Ha őt elítélné, véleménye szerint az egész emberiséget ítélné el. Márpedig a szerző bízik az emberiségben, méltónak tartja őt a további létre. Le is szögezi: a főhős nem esett át szinte semmilyen lelki tisztuláson, emberi arculata, világnézete nem változott úgyszólván semmit. Varga Zoltán szerint megmarad „embernek” a maga erényeivel és fogyatékoságaival. A magán- és közérdek összeütközése az emberiség szintjére tevődik át a regény végén, viaskodásuk befejezetlen marad. Az olvasónak az a benyomása, hogy Varga Zoltán, ha nem is fogadja el főhősét, létezését mégis kénytelen elismerni, nem ítéli el, hanem inkább megkegyelmez neki.

A VALÓSÁGÁBRÁZOLÁS PROBLÉMÁI VARGA ZOLTÁN REGÉNYÉBEN

Az *Életveszélyt* csak akkor érthetjük meg igazán, ha úgy fogjuk fel, mint a valóság tükrözését és ugyanakkor mint polemizálást ezzel a valósággal. Szerzőnk eddigi munkássága folyamán olyan írónak mutatkozott be, akit a társadalom problémái nemcsak hogy érdeklik, hanem valósággal lebilincselik. Korunk társadalmáról két módon juthat valamilyen szerző információkhoz, hogy aztán alkotásaiban művészi feldolgozza őket: a közvetlen és közvetett élmények útján. Véleményem szerint eb-

ben a regényben mindkét információ típus jelen van. Kétségtelenül Varga igen sok közvetett élmény által szerzett információhoz jutott (gondolok itt az olvasmányokra, a hírközlő eszközökre és egyéb tömeginformáló forrásokra), de az első helyen mégis a közvetlen élmények állnak, amelyeknek végeredményben elsődleges impulzusként kellett szerepelniük. Külön probléma a két élményforrás mennyiségi aránya: Varga Zoltán esetében a közvetlen élmény által szerzett információk erős kisebbségben vannak a közvetett élmények által szerzett információkhoz viszonyítva, ami rányomja bélyegét úgy a szerző valóságábrázolási módszerére, mint magára az ábrázolt társadalmi képre. Önként adódik a kérdés, vajon hogyan sikerült Varga Zoltánnak aránylag kevés közvetlen élmény által szerzett információ segítségével ilyen szuggesztíven ábrázolnia egy világot? Véleményem szerint a magyarázat Varga nagyfokú érzékenységében rejlik. Úgy vélem, hogy a mai vajdasági irodalomban alig van még egy író, aki oly meglevenítő erővel és szuggesztivitással tudna ábrázolni egy meghatározott életatmoszférát, mint azt Varga Zoltán teszi legsikeresebb alkotásaiban. Ez az érzékenység egyik legjellegzetesebb vonása Varga valóságábrázoló művészetének. A harmadik komponense Varga művészetének a másodlagos élményforrásoknak tulajdonított fontosság. Itt mutatkozik meg leginkább rokonsága Kafkával. De ezzel a komponenssel munkám befejező részében foglalkozom majd részletesebben. Az, hogy viszonylag kevés közvetlen élmény által szerzett információval rendelkezik világunkról, szövegéből is kitetszik: e regényében mindent a főhős élményein, gondolatain és érzésein keresztül tudunk meg, valamint a tényből, hogy Varga már a regény elején hőst kiragadja társadalmunkból és egy írói képelt világba helyezi, amely azonban nem mentes bizonyos szempontból világunk egyes vonásaitól. Tehát e regény esetében korántsem beszélhetünk egy teljes társadalmi képről, mivel az író hiányos társadalmi élményei, illetve ismeretei ennek ábrázolását nem teszik lehetővé. Az érzékeny író kétségtelenül egy meghatározott életatmoszféra átélése bírta rá az írásra. A regényből megtudjuk, hogy főhőse az intellektuális középréteg megtestesítője, de Varga, épp az információk hiányában, e hőst abszolutizálja és a mai ember képviselőjét látja benne. Érdekes módon, bár a főhős konkrét jellemzése, illetve ábrázolása kitűnően sikerült, Varga itt nem áll meg, hanem általánosítani igyekszik. Általánosítási szándékra utal egy másik fontos mozzanat is. A regény központi problémája, a köz- és a magánérdek összeütközése nem oldódik meg, az író nem oldja fel a csomót, mivel ismeretek hiányában nem lát távlatot, és ezért egy újabb általánosító megoldással menti ki magát. Az általánosítás újabb magasabb rendű fokozatára kapaszkodik: az emberiség szintjén gondolkodik. Ily módon egy meghatározott társadalmi atmoszféra szenzibilis átélése, a megfelelő társadalmi ismeretek és távlat hiánya a fantasztikum és az általánosítás világába juttatja szerzőnket.

Nem szabad szemet hunyni az ilyen ábrázolási mód hiányosságai és veszélyei felett. A valóság, amelyet az író tudatosan vagy önkéntelenül elének vetít, igen bonyolult áttételes rendszeren átszűrve és válogatva kerül ábrázolásra. Amennyiben számításba vesszük, hogy már a kezdeti impulzus (értem alatta a hiányos, illetve egyoldalú, társadalmi élményt, valamint az illető társadalmi folyamat esetleges téves értelmezését) bizonyos hiányosságokat mutat fel és ehhez hozzáadjuk a bonyolult áttétel-

rendszer, illetve a fentiekből származó általánosító szándékot, akkor leszögezhetjük, hogy az ábrázolt világ nem teljes és nem egészen hű tükrözése társadalmunknak. Az ábrázolt világ akkor a legsikerültebb, amikor írónk „rátapint” a valóságra, de amikor másodlagos élmények hatása alatt általánosítva elméleteket kovácsol, művészi ereje alábbhagy. Az objektív tárgyismeretet nem lehet helyettesíteni önkényes általánosítással. Varga Zoltán ezen művében nem fed fel azokat az erőket, amelyek hősté olyanná formálták, amilyen, hanem először pálcát tör felette, majd, mivel „ember”, megbocsát neki. Egyszóval: egy megfelelően meg nem ismert világot nehéz művészien ábrázolni. Felvetődik a kérdés: hogyan tovább? Van-e folytatása a megkezdett, igen egyéni útnak? Véleményem szerint van, és ezt leghűbben maga Varga írásművészete tanúsítja. Varga Zoltán állandóan fejlődésben van. Társadalmi ismeretei bővülnek, valószínűleg mind több közvetlen élményben van része, kevésbé enged szenzibilitásának és nem ragaszkodik olyan vakon az általános emberi szférához. Ennek eredményeképpen, írásai, és így ez a regénye is, mind konkrétabbak, rövidül az élmény és a leírt gondolat közötti táv, és, ami talán még fontosabb, némileg egyszerűsödik az összetett áttételrendszer. Az olvasó, aki ismeri Varga korábbi alkotásait is, mindjobban megérti az ábrázolt írói világot, mind kevesebb magyarázatra van szüksége, mindjobban megragadja Varga szuggesztív kifejezőmódja. Minden kétséget kizáróan ez a fejlődési irány gyümölcsöző lesz mind Varga, mind pedig a vajdasági magyar irodalom számára. Kissé merész megállapítás talán, hogy ez az út túlvezet irodalmunk tájairól, és egy nagyobb közösség, az európai irodalom irányába tart.

FRANZ KAFKA ÉS VARGA ZOLTÁN

Irodalomkritikánkban már többször említettük együtt Kafka és Varga Zoltán nevét. Még a figyelmes átlagolvasó is észrevehet hasonló vonásokat kettőjük művészetében. Tudtommal eddig még tudományos alaposággal megfogalmazott összehasonlító munka nem jelent meg, amelynek tárgya Kafka és Varga Zoltán összevetése lenne. Munkám ezen részében nem törekszem a teljességre, hanem csak néhány megfigyelésemet jegyezni le. Előrebocsátom, hogy tárgyi ismereteim F. Kafkáról H. Richter, K. Hermsdorf eredményeire, valamint saját észrevételeimre támaszkodnak, míg módszertani ismereteimet A. Hoffmann megfigyeléseire alapozom.

Vizsgálódásaim célja nem a stílus, a nyelvi és egyéb külső mozzanatok összehasonlítása, hanem a két író történelmi-tipológiai, illetve történelmi-genetikai összetevése. Ez utóbbi összehasonlítás alapja a közös eredeten nyugszik, míg az első vizsgálódás alapjául az a tény szolgál, hogy egyes irodalmi jelenségek az egymásnak megfelelő történelmi feltételek hatásaként hasonlóak vagy rokonszerűek. Tekintettel arra, hogy Kafkáról az ismereteim bővebbek és mivel részemről történet tanulmányozása időrendben előbb zajlott le, az összehasonlítás kiindulópontját az ő művésze képezi.

A legújabb marxista Kafka-kutatás szerint Kafka a magános kisember szószólója, ki döbbenetben áll a kapitalista társadalom forgatagában, a társadalom törvényeit nem ismeri fel, de vágyakozik egy humanista világ után, amelyben nem a tárgyak uralkodnak és az értük való küzdelem,

ahol az ember nem magányos lény, hanem egy közösség szerves tagja, ott, ahol a társadalmi érvényesülés egybeesik az egyén humanista értékeinek teljes kibontakozásával. Alkotásaiban egy ilyen lény társadalmi élményei tükröződnek vissza. Kafka írói munkássága társadalmi élményeink milyensége alapján szakaszokra osztható. Munkásságának derekán olyan clemek bukkannak fel, amelyek Varga most tárgyalt regényében is fellelhetők. Ez a párhuzam az alkati hasonlóságon és a társadalmi élmények (amelyek azonban lényegesen különböznek) hasonló átélési módján alapszik. Kafka kezdeti műveiben a társadalmilag izolált kisember helyzetét ábrázolja. Első novelláinak központi motívuma a magány, hősei hasztalan igyekeznek kapcsolatot teremteni embertársaikkal, ezek a kísérletek sikertelenek. Munkásságának második szakaszában kispolgár hősei elindulnak a világba és érvényesülni igyekeznek. E periódus termékei Kafka legfontosabb novellái, valamint regénye, a *Per.* Varga Zoltán hőse, Polgár György, szintén érvényesülni igyekszik, szerves része társadalmunknak, nem kívülálló. Kafka polemizál, vitába száll korával, Varga Zoltán szintén polemizál, korunk és társadalmi problémái szinte magukkal ragadják. Mindkettejük alkotásaiban a valóság mindig a hős szemszögéből nézve bontakozik ki. Kafka hőseit mindig bűnösnek tartja, mert nem tudnak érvényesülni a társadalomban, de ugyanakkor nem ábrázolja azokat a társadalmi viszonyokat, amelyek hősei érvényesülését és kibontakozását akadályozzák. Varga hőse társadalmilag érvényesül, de emberi jellemzői nincsenek összhangban evvel. Amikor ezt a Legfelsőbb Hivatal „segítségével” kideríti, akkor hőset nem ítéli el, hanem megbocsát neki, ellentétben Kafka hőseivel, kikre rendszerint súlyos büntetés vár. Ami az ábrázolt világot illeti, mind Kafka, mind Varga esetében megállapíthatjuk, hogy amíg a számukra ismert világot ábrázolják, az ábrázolt világ objektív, de amint a nem eléggé ismert művészi abszolutizálással igyekeznek pótolni, írásuk veszít hitelességéből és művészi erejéből.

Amennyiben röviden igyekezném összefoglalni a Kafka és Varga Zoltán közötti hasonló vonásokat, akkor azokat a következőkben látnám: rendkívüli érzékenység és az ebből fakadó fogékonyság az ember egyéni problémái iránt, kevés társadalmi élmény birtoklása, azok egyoldalú magyarázása és általánosítása, az élmény igen bonyolult és áttételes ábrázolása az irodalmi műben. A különbségeket a következőkben látom: Varga ebben a regényében igen konkrét, ami a társadalmi problémák felvetését illeti, Kafka szinte egy művében sem ábrázolta ilyen konkrétan korának társadalmát. Más az, hogy Varga Zoltán a konkrétumokat elhagyva, egyéni megoldást keres a felvetett kérdésekre; bár hőse, tulajdonságait illetően, elítélhető, futni hagyja őt, mivel egyszerűen hisz benne, és úgy gondolja, változtatni nem lehet rajta, hibái örök embe-riek. Kafkát mindig az egyén problémája érdekelte, a társadalomé nem. Varga esetében viszont azt mondhatjuk, hogy ő az egyén problémáján keresztül jutott el a társadalom problémáihoz és azokat intenzíven átéli.

Franz Kafka és Varga Zoltán összehasonlítása jó példa arra, hogyan eredményezhet az alkati rokonság és a különböző társadalmi mozgások hasonló és erőteljes, bár egyoldalú átélése hasonló, de ugyanakkor sokban különböző művészi alkotásokat.